

дити у справу інструменти планування для об'єднаного управління каналами системи виходу на ринок. Необхідно досягти оптимального співвідношення між конкуруючими потребами каналів і обмеженим обсягом фінансових інвестицій і ресурсів. Відповідно, ключовим компонентом ефективного управління каналами є створення чіткого плану інвестування у масштабах підприємства, яке визначає оптимальний рівень фінансових інвестицій і ресурсів, необхідних для виконання кожним каналом своїх завдань на ринку.

Використання вже існуючих і налагоджених каналів розподілення стає недостатнім. Адже, по-перше, кожен канал розподілення має багато своїх переваг і недоліків; по-друге, невикористаний канал розподілення завтра може стати конкурентною перевагою, яку буде використовувати конкурент. Підприємства, що розумно добирають та інтегрують канали, здатні побудувати ефективну систему виходу на ринок. Важливим є не прийняття нових каналів збуту або інновацій у сфері продажу, а об'єднання каналів у єдину, сфокусовану на ринку, високоефективну систему збуту. Кооперативним підприємствам необхідно не використовувати всі можливі канали збуту, хоча можливо і таке, а намагатися побудувати систему каналів збуту, що дозволяє досягнути ефективності у сфері збуту та отримати стійку конкурентну перевагу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азарян Е. М. Стратегічне управління збутом на підприємстві: ринок товарів нафтохімії: монографія / Е. М. Азарян, І. А. Луговська, А. Ю. Беленький; ДонНУЕТ ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2007. – 178 с.
2. Балабанова Л. В. Стратегічне маркетингове управління збутом підприємств: монографія / Л. В. Балабанова, Ю. П. Митрохіна; М-во освіти і науки України, ДонНУЕТ ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – 245 с.
3. Голубін Дистрибуція Е. Формування та оптимізація каналів збуту / Е. Голубін. – М.: Вершина, 2006. – 136 с.
4. Ланкастер Л. Організація збуту / Ланкастер Л., Джоббер Д.; пер. з англ. Л. В. Ізмайлової. – Мн.: Амалфея, 2003. – 384 с.
5. Мяснікова Л. А. Мезологистика: інформація і очікування / Мяснікова Л. А. – С.Пб.: Вид-во СПбГУЭФ, 1998. – 365 с.
6. Линда Горчелс. Управління каналами дистрибуції / Линда Горчелс, Ед Маріен, Чак Уест. – М.: ВД Гребеннікова, 2005. – 248 с.
7. Фрідман Лоуренс Дж. Нові канали збуту – головна перевага компаній / Л. Дж. Фрідман, Т. Р. Фюрі; [пер. з англ. Д. А. Кулікова; під ред. Т. Р. Теор]. – М.: Ексмо, 2009. – 352 с. – (Антикризовий менеджмент).
8. Щербак В. Г. Маркетингова політика розподілу: навч. посіб. / Щербак В. Г. – Х.: ІНЖЕК, 2004. – 176 с.

УДК 368.032.2(477)

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОВАРИСТВ ВЗАЄМНОГО СТРАХУВАННЯ І СТРАХОВИХ КООПЕРАТИВІВ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

І. В. Тимошенко

У сучасному світі страховий ринок є одним із ключових елементів національної економіки будь-якої країни. На ринку страхування України, за даними Державної комісії з регу-

лювання ринків фінансових послуг, станом на березень 2012 р. функціонувало 443 страхових компанії, переважна більшість з яких є комерційними організаціями [8]. Через певні

обставини (відсутність гарантій надійності страховиків, непривабливість умов страхування, низький відсоток виплат та ін.) вони не користуються достатньою довірою у населення, тому лише 3 млн українців мають страхові поліси [17, с. 81].

Між іншим, на страхових ринках розвинених країн існує взаємна (некомерційна) форма страхового захисту, яка за своїм значенням і ефективністю не поступається комерційній, а в ряді страхових галузей посідає провідне місце. Взаємне страхування ґрунтується на принципі колективного нагромадження страхового фонду особами, що мають однакові майнові інтереси та еквівалентні страхові ризики й здійснюється товариствами взаємного страхування (далі ТВС) і страховими кооперативами. Наприклад, з-поміж 6000 страхових компаній, що діють у країнах ЄС, 56 % мають взаємні або кооперативні форми, а з філіями їх кількість збільшується до 61 % [18].

Для української практики взаємне страхування не є чимось новим – воно існувало до 1930 р., поки не було законодавчо скасоване. Відродження його пов'язується з прийняттям у 1988 р. Закону «Про кооперацію в СРСР», який дозволяв створювати кооперативні страхові установи та визначати умови, порядок і види страхування [4]. Того ж року на страховому ринку України виникли перші кооперативи, а через два роки – комерційні страхові компанії. У значній мірі цьому сприяла постанова Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо демонополізації народного господарства», де зазначалось, що на страховому ринку можуть діяти конкуруючі між собою державні, взаємні, кооперативні та акціонерні страхові організації [9].

На сучасному етапі можливість здійснення страхової некомерційної діяльності передбачена Законом України «Про страхування», прийнятим 1996 р., який надає право на створення товариств взаємного страхування [11, с. 18–39]. Механізм їх функціонування визначений «Тимчасовим положенням про товариство взаємного страхування», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1.02.1997 р. (з доповненням від 28.03.2012 р.) [15].

Проте сьогодні на українському ринку страхових послуг некомерційні об'єднання (товариства взаємного страхування та відповідні кооперативи) не зареєстровані. З огляду на це науковий інтерес викликає виявлення можливостей існування названих страхових організацій на вітчизняному страховому ринку та ймовірні перспективи їх розвитку в Україні, зважаючи на наявність певних законодавчих підстав. Саме ці обставини зумовили актуальність даного дослідження та вибір теми статті.

Проблемам теорії і практики вітчизняного ринку страхових послуг присвячені фундаментальні праці вчених В. Д. Базилевича, О. О. Гаманкової, О. В. Козьменко, С. С. Осадця, В. М. Фурмана, А. К. Шахова та інших, але питання про місце на ньому взаємних страхових організацій розглядаються побіжно.

Окремі аспекти вищезначеної проблеми висвітлені в працях П. А. Стрельбицького «Товариства взаємного страхування: зародження, розвиток, становлення» [13], А. О. Пантелеймоненка «Західноєвропейські товариства взаємного страхування та страхові кооперативи: сутність організації, зміст діяльності і значення» [10], С. А. Навроцького «Розвиток товариств взаємного страхування в АПК» [7]. Історико-правовий аспект організацій взаємного страхування розглядали А. С. Адамов [1], В. В. Мачуський [6], К. М. Твердомед [14]. Однак дослідження, які б розкривали теорію і практику взаємного страхування у комплексі, майже відсутні. Зокрема, недостатньо вивчені питання співвідношення взаємного страхування з комерційним, функціональна роль некомерційної діяльності організацій взаємного страхування у системі ринкових взаємодій, не визначено їх місце на національному ринку страхових послуг.

На підставі вищезазначеного, визначена наступна мета: узагальнити сутність і принципи механізму функціонування товариств взаємного страхування й страхових кооперативів, розкрити їх відмінність від комерційних страхових організацій та обґрунтувати перспективність впровадження в українську практику. Методологічною базою відповідного дослідження є методи наукового пізнання й

системного підходу до вивчення відображеної проблеми.

В Україні основу страхової системи становлять переважно страхові компанії у формі акціонерних товариств. Стратегічним напрямом їхньою підприємницької діяльності є капіталізація, а бізнес-процеси спрямовані на одержання прибутку, який досягається за рахунок включення його елементів у структуру страхового тарифу.

Специфіка взаємного страхування полягає в тому, що воно являє собою некомерційну форму страхового захисту на основі домовленості групи осіб про відшкодування один одному в певних частках збитків у разі настання страхових випадків. Страховий фонд організацій даного виду створюється за рахунок пайової участі членів, тому страхувальники виступають одночасно й страховиками. Головне завдання товариств взаємного страхування полягає не в отриманні прибутку, а в наданні своїм членам найбільш якісних, різноманітних і доступних за ціною страхових послуг.

Аналогічною взаємному страхуванню є кооперативна форма організації страхового фонду. В економічній літературі термін «кооперативне страхування» має два значення: 1) страхова діяльність кооперативних страхових організацій; 2) вид страхування, об'єктом якого є майнові інтереси кооперативних організацій [12].

Товариства взаємного страхування й страхові кооперативи практично не мають відмінностей у створенні, функціонуванні та структурі органів самоуправління. У міжнародній практиці ідентичність їх економічної природи підтверджують статистичні документи, в яких вони представлені єдиним показником [9].

Економічний зміст і особливості механізму взаємного страхування проявляються у принципах його організації. Для кращого розуміння сутності, значення й важливості його розвитку в Україні, а також відмінності від комерційного страхування, доцільно зупинитись на принципах більш докладно.

Принцип взаємності – загальний принцип страхування, що є взаємним за своєю природою, незалежно від форми організації фонду страховика. Головним критерієм відмінності взаємного страхування від комерційного є

способи формування, управління та витрачання страхового фонду.

При некомерційному страхуванні взаємність забезпечується розкладкою збитків на всіх учасників страхування. Укладаючи договір, страхувальник стає одночасно співвласником усіх активів і доходів ТВС і відповідно страховиком для себе й кожного учасника у межах товариства. Це зумовлює відсутність посередників і надання страхових послуг за собівартістю.

Страховий фонд ТВС формується за рахунок внесків, розмір яких пропорційний сумарній імовірності виникнення випадків, що можуть заподіяти збиток, та очікуваному обсягу страхових відшкодувань за певний період часу (наприклад, рік). При перевищенні фактичних збитків над страховими внесками і доходами від інвестиційної діяльності члени товариств роблять додаткові внески [2]. Зазначені фінансові відносини відповідають змісту найважливішого принципу взаємного страхування – принципу солідарної відповідальності.

При комерційній формі страхування фонд страховика стає джерелом отримання прибутку власником, тому взаємність для страхувальників досягається за вищим ціновим паритетом і не завжди гарантує їм отримання страхового відшкодування.

Вирішальним для взаємного страхування є неприбутковий характер страхових операцій. Хоча ТВС за своєю сутністю є спеціалізованими фінансово-кредитними закладами, їх члени не мають права власності на капітал товариства, оскільки внески до статутного капіталу, які б надавали можливість участі в цих активах, не передбачені, прибуток не включається до ціни страхових послуг, а страхування проводиться за тарифами, найбільш прийнятними для всіх його учасників.

Принцип неприбутковості реалізується під час підбиття результатів господарської діяльності за звітний період (як правило, за рік). У разі перевищення страхових внесків над страховими виплатами, дохід стає власністю страхувальників, але не розподіляється між ними у формі дивідендів, а спрямовується на зміцнення фінансової стабільності організації, що забезпечує зниження вартості страхування [2]. У результаті підвищується фінансовий захист

ТВС і мотивація щодо найбільш ефективного й раціонального використання коштів страхового фонду.

Принцип спільності страхових інтересів визначає однорідність складу учасників взаємного страхування за професійною, галузевою, виробничою чи територіальною належністю. Як свідчить закордонний досвід, ТВС або страхові кооперативи створюються об'єднаннями власників (домовласників, членів гаражних кооперативів, власників готелів і т. п.). Ця особливість спрощує систему визначення критеріїв загальних ризиків і по-

треб учасників у певних видах страхового захисту.

Принцип кредитного фінансування збитків полягає у можливості ТВС у разі необхідності одержати позику для їх погашення. Умовою отримання кредиту є членство в спілці чи асоціації товариств взаємного страхування. Це дозволяє некомерційним страховим організаціям виконувати свої зобов'язання перед членами навіть при масштабних збитках.

В узагальненому вигляді найбільш суттєві відмінності між взаємним і комерційним страхуванням наведені в табл.

Таблиця

Відмінності неприбуткових страхових об'єднань (ТВС і страхових кооперативів) від комерційних страхових компаній

Ознаки	ТВС і страхові кооперативи	Комерційні страхові компанії
Економічні цілі	Взаємодопомога, економічний самозахист. Послуги надаються за собівартістю	Взаємодопомога, але в ціну страхових послуг входить прибуток
Мета функціонування	Забезпечення на взаємній основі страхового захисту своїх членів	Одержання доходів по акціях у вигляді дивідендів
Статус	Неприбуткова організація	Підприємницька організація
Організаційна форма	Товариство взаємного страхування, страховий кооператив	Акціонерне товариство, товариство з повною чи додатковою відповідальністю, приватна фірма
База членства	Однорідність складу учасників на основі об'єднання за професійною, територіальною чи іншою ознакою	Створюється на базі довільної групи людей, готових інвестувати свій капітал
Власники	Усі члени ТВС або кооперативу, незалежно від часу вступу. Кількість власників не є фіксованою чи обмеженою	Засновники та акціонери. Кількість фіксується в момент заснування та обмежується певною величиною
Клієнти	Члени-власники товариства взаємного страхування чи кооперативу	Корпоративні та індивідуальні клієнти
Статутний фонд	Централізація коштів на основі пайової участі членів, яким належать усі активи товариства	Акціонерна форма нагромадження статутного капіталу. Належить страховику
Страховий фонд	Створюється з внесків членів, які є одночасно страховиками й страхувальниками, тому дохід є їх власністю	Створюється зі страхових премій клієнтів. Прибуток належить страховику
Управління	Демократичне. Контролюється адміністраторами – членами товариства, яких обирають на загальних зборах	Адміністратори-власники або уповноважені представники власників статутного капіталу
Законодавче регулювання	Страхове та кооперативне законодавство	Страхове та підприємницьке законодавство

Примітка. Розроблено автором на основі [5].

Порівнюючи механізм функціонування ТВС і відповідних спеціалізованих кооперативів з комерційними страховими компаніями, правомірно зазначити, що взаємне страхування є більш надійною системою страхового захисту, переваги якої виявляються у такому:

- організаціями взаємного страхування керують не інвестори, що прагнуть максимізувати прибуток, а безпосередньо страхувальники-співвласники, що дозволяє їм найбільш повно враховувати свої страхові інтереси, специфіку ризиків і стимулює до активної участі в управлінні;

- в об'єднаннях взаємного страхування плата за користування страховими послугами значно нижча, за рахунок виключення прибутку зі структури тарифу та відсутності адміністративних витрат, витрат на рекламу, на пошук нових клієнтів;
- доходи ТВС залишаються у страхувальника і використовуються, зазвичай, для зростання фонду або подальшого зменшення страхових внесків;
- виплати страхових відшкодувань здійснюються у повному обсязі, тому що гаран-

том виконання зобов'язань щодо забезпечення страховим захистом кожного учасника є усі члени товариства спільно;

- на основі взаємоконтролю забезпечується більша вірогідність дотримання умов страхування в разі настання страхових випадків.

Доцільність відновлення взаємного страхування в Україні пояснюється як недоліками акціонерного страхування, так і можливістю використання ТВС у тих страхових галузях, що є нерентабельними для комерційних страховиків, але суспільно необхідними (рис.).

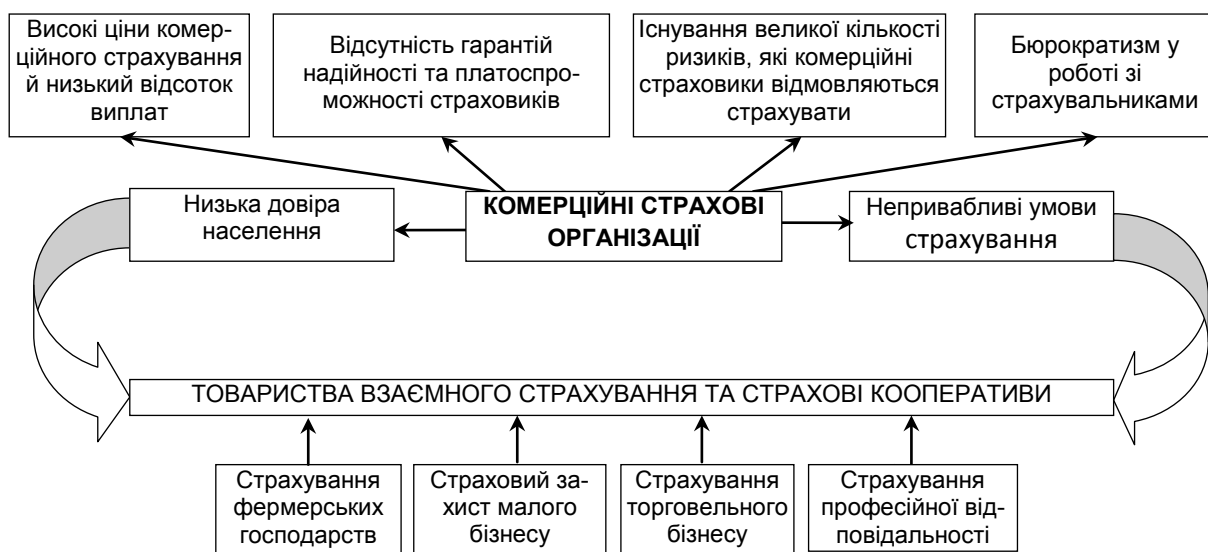

Рис. Чинники, що ініціюють появу організацій взаємного страхування (розроблено автором на основі [16])

Завдяки своїй специфіці взаємне страхування може застосовуватися у багатьох сферах. Зокрема, комерційні страхові компанії не наважуються активно страхувати ризики там, де відсутні надійні статистичні основи для технічної організації страхування, як це відбувається, наприклад, при страхуванні худоби або врожаю. Сільськогосподарських товаровиробників комерційне страхування не задовольняє якістю пропонованих послуг і їх високою вартістю. У таких випадках підходить саме взаємне страхування, яке несе солідарну відповідальність за відшкодування збитків своїх членів.

Перспективним взаємне страхування може стати і для малого бізнесу. Враховуючи, що

він, зазвичай, має однакові проблеми, створення організацій взаємного страхування сприятиме самостійному визначенню членами видів і умов страхування, порядок використання коштів резерву та забезпечить їх захист за тарифами, які відобразатимуть дійсний ризик-захист (risk-protection), без створення прибутку для власників страхових компаній.

Застосування взаємного страхування можливо при страхуванні професійної відповідальності, наприклад, нотаріусів, лікарів, адвокатів, індивідуальних підприємців і таке інше, які мають однорідні ризики, а їх страхові інтереси збігаються з потребою у недорогому й надійному захисті.

До факторів, що гальмують розвиток взаємного страхування в Україні слід віднести недосконалість законодавчої бази, недостатню поінформованість населення щодо переваг взаємного страхування, загальну недовіру до страхових організацій. Незважаючи на це, в Україні існують усі підстави для розвитку товариств взаємного страхування і страхових кооперативів.

Таким чином, на страховому ринку України, безсумнівно, відчувається потреба у некомерційному страхуванні, яке не здійснює підприємницької діяльності на користь акціонерів, а реалізує принцип колективної взаємодопомоги учасників страхування. Його необхідність визначається передусім можливістю за доступними цінами забезпечити реальним страховим захистом широкі верстви населення, сільськогосподарських товаровиробників, представників малого бізнесу тощо. Нарешті, відродження взаємного страхування є важливою умовою формування повноцінного конкурентного середовища на ринку страхових послуг.

Розвиток товариств взаємного страхування та страхових кооперативів в Україні потребує не тільки розширення законодавчої бази, а й відповідних наукових досліджень. Їх відсутність призвела до того, що у представленому на розгляд Верховної Ради законопроекті «Про внесення змін до Закону України «Про страхування», реєстрація страховиків передбачена винятково у формі акціонерного товариства [3]. Отже, правове становище некомерційних організацій взаємного страхування може залишитися, як і раніше, невизначеним. У зв'язку з цим наукові дослідження у галузі теорії, методології та принципів взаємного страхування набувають особливо важливого значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамов А. С. Історичні аспекти взаємного страхування / А. С. Адамов // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 51. – С. 496.
2. Економічний зміст і принципи організації взаємного страхування / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://uig.com.ua/index.php?option=com_content&task.](http://uig.com.ua/index.php?option=com_content&task=) – Назва з екрана.
3. Про страхування [Електронний ресурс] : Зміни до Закону відповідно до норм ЄС. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/newslineshow/vr-prinyala-v-pervom-chtenii-izmeneniya-v-zakon-o-strahovanii-22052012200700>. – Назва з екрана.
4. О кооперации в СССР : Закон СССР. – М. : Юридическая л-ра, 1988. – 64 с.
5. Логвинова И. Л. Взаимное страхование как метод создания страховых продуктов / Логвинова И. Л. – М. : Анкил, 2010. – 248 с.
6. Мачуський В. Взаємне страхування: організаційно-правові аспекти / В. Мачуський // Право України. – 2008. – № 4. – С. 63–65.
7. Навроцький С. А. Розвиток товариств взаємного страхування в АПК / С. А. Навроцький // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2001. – Вип. 15. – С. 63–65.
8. Новости Госфинуслуг. В Украине сегодня работает 443 страховые компании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.attachment/121/detail.htm>. – Название с экрана.
9. О мерах по демополизации народного хозяйства. Постановление Совета Министров СССР от 16 августа 1990 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russia.bestpravo.ru/ussr/data01/tex10772.htm>. – Название с экрана.
10. Пантелеймоненко А. О. Західноєвропейські товариства взаємного страхування та страхові кооперативи: сутність організації, зміст діяльності і значення [Електронний ресурс] / А. О. Пантелеймоненко. – Режим доступу : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/num/pantelejmonenko1.htm>. – Назва з екрана.
11. Про страхування : Закон України // Законодавство України про страхування : зб. нормативних актів. – К. : Атіка, 1999. – 464 с.
12. Страховой бизнес : словарь-справочник / Р. Т. Юлдашев. – М. : Анкил, 2005. – 803 с.
13. Стрельбицький П. А. Товариства взаємного страхування: зародження, розвиток, становлення / П. А. Стрельбицький // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 2 (6). – С. 264–271.
14. Твердомед К. Кооперативне страхування в Україні в період непу (1921–1929) / К. Твердомед // Право України. – 2003. – № 2. – С. 135–139.
15. Тимчасове положення про товариство вза-

- емного страхування // Законодавство України про страхування : зб. нормативних актів. – К. : Атіка, 1999. – С. 434–435.
16. Турбина К. Е. Общества взаимного страхования / К. Е. Турбина. – М. : Анкил, 1994. – 56 с.
17. Чеберяко О. Сегментація страхового ринку / О. Чеберяко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2007. – № 95. – С. 80–84.
18. Press release: Majority of insurers in the EU are mutual and cooperative [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.icoda.info/wp-content/uploads/2010/03/Majority-of-insurers-in-the-EU-are-mutu.> – Title from display.

УДК 06.08:334.735(477)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЙ СИСТЕМИ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

Ю. О. Єжелій

Мета статті – охарактеризувати динаміку абсолютних і відносних показників діяльності та структури персоналу споживчої кооперації України на сучасному етапі; дослідити особливості соціальної місії кооперативних організацій та головні відмінності роботи в них; провівши аналіз чисельних, кваліфікаційних та інших характеристик працівників ОСС, порівняти їх із загальнодержавними; узагальнити основні тенденції функціонування персоналу організацій Укоопспілки.

Унаслідок розвитку ринкових відносин, поширення приватного підприємництва й активного розвитку приватного сектора держава поступово вийшла з процесів соціально-економічної кооперації. Проте в системі споживчої кооперації України все ще домінує принцип адміністративно-бюрократичного верховенства. Політичний і управлінський вакуум, що виник унаслідок цього, призвів до структурної деформації системи споживчої кооперації в Україні, де відбулася поступова, послідовна й цілеспрямована надцентралізація важелів управління організацією та величезним майновим комплексом. Унаслідок цього від верхівки кооперативної піраміди було відсічено її основу – величезне соціальне середовище її рядових пайовиків. Це призвело до поширення несправедливих і недемократичних проце-

дур перерозподілу прибутків і дивідендів, до суттєвого обмеження прав рядових пайовиків, до неефективного і безконтрольного управління кооперативною власністю.

Соціальна місія – це головна мета, призначення, філософія і сенс існування системи споживчої кооперації та організацій, що її утворюють. Конкретна соціальна місія споживчої кооперації дозволяє пайовикам і працівникам господарських підприємств краще зрозуміти соціальну роль своїх організацій і підприємств, напрямки їх діяльності та оцінити правильність рішень, які приймаються органами управління [1]. Проблема кадрів і проблема розвитку галузей господарської діяльності кожної організації – це взаємозалежні проблеми. Саме тому організації споживчої кооперації прагнуть підвищити конкурентоспроможність багатогалузевої економіки, зберегти обсяги діяльності й не допустити відтоку кадрів із системи. Однак за останнє десятиліття відбулося різке скорочення чисельності працівників Укоопспілки, що зумовлено сукупністю об'єктивних і суб'єктивних причин, таких як: реорганізація райспоживспілок у районні споживчі товариства, скорочення кількості магазинів, їдалень і цехів, передача торгових площ в оренду тощо. Аналізуючи кількість персоналу, потрібно передусім відзначити вплив даного показника на